

ПОСЛОВИЧКЕ КОНСТРУКЦИЈЕ СА ПРИЛОГОМ 'КОЛИКО' И ЗАМЕНИЦОМ 'КОЛИК(И)'

Айсиракӣ: У раду се разматрају поредбене пословичке форме са прилогом 'колико' и заменицом 'колик(и)', и утврђује се да, својом једноставном конструктивном схемом и типизираним начинима попуне те схеме разноврсним лексичким материјалом, врло лако испуњавају импровизацијске захтеве.

Кључне речи: заменица *колик(и)*, једноставне форме, конструктивне схеме, пословица, прилог *колико*.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

1. Народна пословица долази у категорију 'једноставних' (РКТ 1985) или 'малих фолклорних форми' (Сикимић 1996). Пословице теоретичари дефиницијом постављају на два пола људске духовне активности. Ако се ради једноставности приказа држимо онога што је записано у термилошком лексикону песничке уметности (РКТ 1985), ту на једној страни стоји тврдња Зд. Шкреба (у чланку о 'једноставним формама' у: РКТ 1985), инспирисана ставом проучаваоца народног блага који је први изнео тезу о специфичности 'једноставних форми' А. Јолеса (1978: 37) „да су то језичне творевине које не настају из индивидуалних побуда, него су израз колективне друштвене духовне дјелатности“. На другој пак страни проф. Нада Милошевић-Ђорђевић (у: РКТ 1985: s.v. 'пословица') дефинише пословице као „индивидуално стваралаштво, инвентивно формулисан закључак из животног искуства, прихваћен у традицији“.

2. Да овде није реч о неспоразуму већ о двема значајним особинама наслеђа, пре свега вербалног, наталоженог у народном стваралаштву, сведоче управо размишљања Вука Ст. Караџића, најбољег познаваоца овог вида културних вредности. Он је био мишљења да су пословице већином настале од народних приповедака, и да се најлакше разумеју у ослонцу на њих. „Код њекојих пословица – пише он о томе (1965: 18-19) – „(ђе сам знао) додао сам приповијетке од којих су пословице постале, а по којима ће читатељ ласно моћи дознати у којим се догађајима оне пословице сад говоре (понајвише је обичај да се уз сваку овакову пословицу цијела њена приповијетка најприје приповиједа)“.

2.1. По овоме би Вуковом мишљењу пословица била прелазни стадијум између развијеног уметничког текста и појединачне речи у коју се ово у

крајњој линији улива по мишљењу славнога руског проучаваоца језика и језичке уметности А. А. Потебње. „Велики део речи које несвесно употребљавамо“ – тврди он (Потебња 1894: у: Виноградов 1971: 258) – „за нас су поетска дела и по својим суштинским елементима нимало се не разликују од других великих дела: пословица, басни, драма, епопеја, романа. Разлика ће зависити само од сложености и од свега онога што зависи од сложености“.

2.2. Ми смо претпоставили да је изнесено мишљење о настанку дела пословичке грађе из ширих текстовних облика редукцијом сувишног материјала и свођењем на лапидарну форму високог стилског квалитета. Али други део те грађе чини нам се да је настао директним путем, у непосредном стваралачком процесу, те сем што се употребљава у функцији мудрих изрека, представља основу за настајак ширих текстовних форми. Хоћемо нпр. рећи да, као што је могуће сажимање приповедачког текста у пословичку форму, исто је тако могућ развој пословице у приповедни текст.

3. Пословице су на овај начин, заједно са осталим 'малим фолклорним формама', укључене у два значајна слоја људске духовне и практичне делатности, и два процеса симболизације искуства – лингвистички и стилистички. У тим процесима обликује се језички амбијент комуникације, али како видимо – и знатан део његова песничког стваралаштва.

4. Сажетост, тј. лапидарност израза, очито је најважнија особеност, и она је стварно у вези са функцијом пословица као мудрословне појаве чији је основни смисао пре дидактички него уметнички. У едукативној функцији оне служе преношењу животног искуства с генерације на генерацију, а као уметничке творевине имају задатак да то искуство снабдеју таквом опремом која ће им обезбедити ефицијентност, тј. упечатљивост и убедљивост.

5. У раду пред читаоцем анализиран је један конструктивни тип пословица: поредбене конструкције са прилогом 'колико' и заменицом 'колик(и)'. Циљ нам је да утврдимо најпре паремиолошку, тј. општу стилску вредност тих пословица, али и начине на које се покушава остварити та вредност. Очекивали бисмо да се вредносни моменти очитују у две области: прво, што се тиче конструкције, поређење допушта развој и примену симетризацијског поступка као естетске категорије; друго, поређење као поетска фигура омогућује изградњу сликовите представе о ономе на шта се пословицом упућује. Видећемо шта у овом правцу дају наши примери.

2. СИНТАКСИЧКА И СТИЛИСТИЧКА АНАЛИЗА ПОСЛОВИЧКИХ КОНСТРУКЦИЈА СА ПРИЛОГОМ 'КОЛИКО' И ЗАМЕНИЦОМ 'КОЛИК(И)'

1. У српском пословичком фонду слабо су заступљене конструкције са заменичким везником 'колик(и)', па их нећемо издвајати у посебну групу.

2. Врло су ретки и примери непредикативних конструкција:

2221. *Књија колико сѣрука;*

2416. *Колико црно иза нокаѿа; 3742. Ни колико црно иза нокиѿа.*

(а) У првом се осећа да је конструкција редукована ('Књига вреди колико струка'). Претпостављамо да је изрека настала у интелектуалним круговима, јер са прецизним увидом слика однос цене књиге и актуелности њеног садржаја. Предмет поређења је, како видимо, количина, а не квалитет чињеница. То је сугерирано поредбеном речју 'колико'.

(б) Друга два су експлантати из ширег контекста, и имају познат, данас такође актуелан садржај.

3. Монопредикативне форме такође су најчешће настале редукцијом конструкција са зависном реченицом:

3329. *Не ваљаш колико ђевојчина*; 3339. *Не вјеруј сну, колико ни њсу*; 3379. *Не зна ништа колико магарац*; 3433. *Нема вјетра колико (ни) у тикви*; 3467. *Нема памети ни колико паче*; 3468. *Нема памети ни колико ћурка*; 3495. *Не може се никад исплатити колико Циџанска крв*; 3496. *Не може се исплатити колико (ни) Јеђујачка крв*; 4139. *Ојиснуо ја од себе колико низ воду*; 5489. *Та се не броји колико ни лањски снјеј*.

1) Редослед сегмената је природан, а не обрнут као на пример код конструкција са 'како'. Интересантно је да није у свим овдашњим конструкцијама реч о квантитету као што би се очекивало, већ и о неким другим семантичким аспектима поређења.

(а) У формацијама: 'Не ваљаш колико ђевојчина', 'Не вјеруј сну, колико ни псу', 'Не зна ништа колико магарац', 'Нема вјетра колико (ни) у тикви', 'Нема памети ни колико паче', 'Нема памети ни колико ћурка' – квантитетска нијанса је у предњем плану, иако није сама предмет поређења, већ у неку руку и квалитет.

(аа) 'Ваљати колико девојка' може се схватити у смислу квантитета, али и интензитета особине. Што се тиче структурне стране, конструкцију чини предикат 'не ваљаш' у поређеном делу, а у поредбеном сем везника стоји само субјекат у номинативу. Најбоље би стога било субјекат прогласити делом опште конструкције, и према томе управним њеним чланом. Али глаголско лице предиката противи се таквом решењу. Јасно је дакле да субјекат упућује на редуковани предикат у свом сегменту, и на аутономну позицију у глобалној структури, тј. на њен бицентризам.

(аб) У другом примеру управни део састављен је од предиката и његове негације 'не вјеруј', као и дативске допуне у функцији даљег објекта 'сну'. Поредбени сегмент обухвата везничку реч и дативску допуну 'псу'. Друга допуна не припада заправо истој реченичној структури са првом, већ упућује на редуковани предикат, и опет на аутономни статус у забележеној (бицентричној) конструкцији. Две дативске допуне доприносе симетризацији форме. Предмет поређења и овде је количински аспект садржаја, али не сам.

(ав) У трећем је на први поглед поређење такође усмерено на квантитет: 'не знати ни толико колико магарац'. Али одрична заменица 'ништа' чини квантификацију неприкладном, па је поређење схватљиво и као општи однос који није упућен на било који посебан аспект ('Не зна ништа као магарац'). 'Магарац' је у номинативу, па упућује на субјекатску позицију у редукованој

реченици, као и на посебан положај у забележеној конструкцији. Нема симптома симетризације.

(аг) У следећа три примера квантитетски аспект је у првом плану. Нема трагова симетризацијских настојања.

(б) У конструкцијама: 'Не може се никад исплатити колико Циганска крв', 'Не може се платити колико (ни) Јеђупачка крв', 'Отиснуо га од себе колико низ воду', 'Та се не броји колико ни лањски снијег' – квантитетски аспект је у позадини, а везник 'колико' има заправо вредност речце 'као'.

2) О бицентричном саставу конструкција сведочи интонацијска слика: 'Не ваљаш колико **ђевојчина**', 'Не вјеруј **сну**, колико ни **псу**', 'Не зна **ништа** колико **магарац**', 'Нема **вјетра** колико (ни) у **тикви**', 'Нема **памети** ни колико **паче**', 'Нема **памети** ни колико **ћурка**', 'Не може се никад **исплатити** колико Циганска **крв**', 'Не може се **платити** колико (ни) Јеђупачка **крв**', 'Отиснуо га од **себе** колико низ **воду**', 'Та се не **броји** колико ни лањски **снијег**'. Биполарност је јасно истакнута, али позиција главних акцената није заснована на поларитетском начелу, већ на линеарном начелу финалне акцензоване речи у сваком сегменту.

3) Паремииолошком вредношћу овдашње формације подсећају на општи просек ове категорије изрека. Наиме, скоро свуда је видна веза са конкретним чињеницама, дакле са непосредним искуством, којем ове форме и служе, не прелазећи праг повода који је узроковао њихов настанак.

4) У једном случају забележена је успела рима: 'Не вјеруј **сну**, колико ни **псу**'.

4. Прилазимо конструкцијама са зависном реченицом:

773. Гуска колико реди може *ѝрождријеѝи онолико ће и одбиѝи*; 1279. Жена мужа короѝује *ѝолико колико ври земљана ѝињѝа каг се с оѝња диѝне*; 1345. За колико сам куѝио (лаж) за *ѝолико и ѝродајем*; 2400. Колико знала *ѝолико ѝреина била!* 2401. Колико знао *ѝолико ѝрија имао!* 2403. Колико је бијелијех *врана / Толико је добријех маѝеха*; 2405. Колико је од моје куће до *ѝвоје ѝолико је и од ѝвоје до моје*; 2406. Колико је села *ѝолико је и навијача*; 2407. Колико је низбрдице, *ѝолико је и узбрдице*; 2408. Колико је узѝорица *ѝолико је и низѝорица*; 2409. Колико људи *ѝолико ћуди*; 2410. Колико ме родило *ѝолико ме уклео!* 2412. Колико му одовуд *сѝоѝа ѝолико одонуд ѝодина!* 2414. Колико сам *ѝе ѝриће видио ѝолико ѝи икакво зло наудио*; 2415. Колико *ѝеби до Божића ѝолико и мени*; 4090. Онолико знамо колико у *ѝамеѝи имамо*; 4594. Пуѝици је онолико *ѝодина колико се ѝуѝа зайне*;

3362. Не дао ми Боѝ колико своја *меса (јесѝи)*; 2396. Колики су му нокѝи, *моѝао би орати (њима)*; 2399. Колико више клечи, *свој реѝ мечи*; 2411. Колико му је чело, *моѝао би несквернаја на њему најисаѝи*; 4551. Пружи ноѝе колико је бијела; Т. 104. Не *ѝада ми на ум, колико сѝѝару маску на маѝер*; Дод. 67. За колико ме ко куѝио, *нека ме ѝрода*.

1) (а) У прву групу сврстали смо конструкције у којима према везничкој речи 'колико' у зависној клаузи стоји корелатив 'онолико/толико' у управној. Овај факат говори о симетризацијским настојањима творца изреке.

(aa) Почетни пример: 'Гуска колико реди може прождријети онолико ће и одбити' – има обрнути ред реченица. Поредбена је дакле испред управне, а на њеном почетку је субјекат 'гуска', па тек за њим прилошки везник 'колико', за овим његова допуна у облику генитива 'реди', па предикат са инфинитивном допуном 'може прождријети'. У управној је садржан корелатив 'онолико' и предикат 'ће одбити'. Субјекат није изјашњен, а заједнички је са зависном клаузом. Заправо се може утврдити да субјекат припада управној реченици, а да је зависна уметнута између субјекта и предиката. Сем спреге релатива и корелатива, о симетризацији говори и еквиваленција међу инфинитивима 'прождријети – одбити'. Десиметризацијски учинак има одсуство субјекта у другој клаузи, који је изостављен да се не би понављала иста реч на блиском одстојању.

(аб) Други: 'Жена мужа коротује¹ толико колико ври земљана пињата² кад се с огња дигне' – има природни ред сегмената. У управној реченици заступљени су субјекат 'жена', предикат са ближим објектом 'мужа коротује' (= жали), и корелативна реч 'толико'. Зависна обухвата, сем везничке речи, предикат 'ври', и субјекат са атрибутом 'земљана пињата', а затим долази структурна протеза у облику временске реченице 'кад се...'. Слаби су симптоми симетризације.

(ав) Трећи: 'За колико сам купио (лаж) за толико и продајем' – такође има обрнут распоред сегмената. На почетку поредбене клаузе стоји везничка реч у акузативу с предлогом 'за колико' у функцији неправог објекта уз предикат 'сам купио'; за овим долази ближи објекат у акузативу 'лаж'. Управна је састављена од корелативне речи такође у акузативу с предлогом, и такође у функцији неправог објекта свог предиката 'продајем'. Јака је основа симетризације коју овде чине релатив и корелатив, па је њен учинак видан и без помоћи других чланова.

(аг) И формације: 'Колико знала толико грешна била!', 'Колико знао толико грија имао!' – располажу обрнутим редоследом сегмената. Први, поредбени, састоји се од везничке речи и предиката 'колико знала/знао'. У управном делу је корелатив 'толико', па предикатив 'грешна', у првом, одн. генитивска допуна (корелатива или предиката, не може се знати) 'грија', и на крају предикат 'била', одн. 'имао'. У оба случаја осећају се симптоми симетризације: сем везника и корелатива, у томе учествују предикати 'знала – била', одн. 'знао – имао'.

(б) У примерима друге групе није заступљен корелатив.

(ба) Први од њих: 'Не дао ми Бог колико свога меса (јести)' – подсећа нас на проблем семантичких аспеката поређења. Овде није реч о квантитету, већ о еквиваленцији двају чињеничних комплекса у општем смислу: 'Не дао

¹ РМС s.v. 'коротовати': „бити у короти, носити короту, бити у жалости, жалити“. – Исп. и 'корота': „тал. жалост за мртвим, општа жалост због какве велике несреће, катастрофе (која се очитује, показује обично у ношењу црнога одела, укидању забава и сл.)“; „црно или тамно одело, црна трака, црни вео као знак жалости за неким“.

² РМС s.v.: „тал. покр. лонац, котлић“.

ми Бог као свога меса (јести)'. Нејасни су односи међу сегментима и иначе. Да ли је нпр. 'јести' сводљиво на допуну изостављеном предикату лексички једнаком са изјашњеним: 'Не дао ми Бог колико ми не би дао ни свога меса (јести)' – не зна се.

(бб) У два примера: 'Колики су му нокти, могао би орати (њима)', 'Колико му је чело, могао би несквернаја³ на њему написати' – везничка реч је придевска заменица. Оба пута је у функцији појачивача, па се реченица граничи са последичном, али у обрнутом смислу ове речи. Наиме, поредбена клауза одговара управној, и према томе има својеврсно узрочно значење, а овдашња управна зависној последичној: 'Колики су му нокти, могао би орати (њима)' // 'Нокти су му толики да би могао орати'; 'Колико му је чело, могао би несквернаја на њему написати' // 'Чело му је толико да би могао...'

2) Размотрићемо сада паремиолошка својства наших конструкција, а она нису изнад општег просека.

(а) Прва се група опет може разврстати у две скупине, па прву чине: 'За колико сам купио (лаж) за толико и продајем', 'Колико знала толико грешна била!', 'Колико знао толико грија имао!', 'Колико је од моје куће до твоје толико је и од твоје до моје', 'Колико ме родио толико ме уклео!', 'Колико му одовуд стопа толико одонуд година!', 'Колико сам те приђе видио толико ти икакво зло наудило', 'Колико теби до Божића толико и мени'. Односе се увек на појединачни случај или конкретну ситуацију у којој су настали. Не прелазе дакле праг свакодневног искуства. Ово утврђујемо упркос јасног симптома накнадне обраде код првог овдашњег примера (купио, -ла) од стране скупљача, који показује да забележена форма каткада обједињује сноп конкретних изрека.

(б) Форме: 'Гуска колико реди може прождријети онолико ће и одбити', 'Жена мужа коротује толико колико ври земљана пињата кад се с огња дигне', 'Колико је бијелијех врана / Толико је добријех маћеха', 'Колико је села толико је и навичаја', 'Колико је низбрдице, толико је и узбрдице', 'Колико је узгорица толико је и низгорица', 'Колико људи толико ћуди', 'Онолико знамо колико у памети имамо', 'Пушци је онолико година колико се пута запне' – имају општи смисао и упућују на тип ситуације, сажимајући и уопштавајући искуство у мудре напомене са едукативном вредношћу.

(в) Примери друге групе: 'Не дао ми Бог колико свога меса (јести)', 'Колики су му нокти, могао би орати (њима)', 'Колико више клечи, свој реп мечи', 'Колико му је чело, могао би несквернаја на њему написати', 'Пружи ноге колико је бијеља', 'Не пада ми на ум, колико стару маску на матер', 'За колико ме ко купио, нека ме прода' – сви су мотивисани појединачним случајем, и не прелазе границе конкретног искуства.

3) Знакови еуфонизацијских процеса запажају се у више случајева, али се увек ограничавају на риму: 'Колико **знала** толико грешна **била!**', 'Колико **знао** толико грија **имао!**', 'Колико је од **моје** куће до **твоје** толико је и од **твоје**

³ Почетна реч одговарајуће молитве у част Богородице.

до **моје**', 'Колико је **низбрдице**, толико је и **узбрдице**', 'Колико је **узгорица** толико је и **низгорица**', 'Колико **људи** толико **ћуди**', 'Колико ме **родио** толико ме **уклео!**', 'Колико му **одовуд** стопа толико **одонуд** година!', 'Онолико **знамо** колико у памети **имамо**'. (1) Крећу се од овлашних паронимских веза, по свој прилици принудно насталих по диктату лексичког састава и обличке организације форми, преко сразмерно успешних интенционалних рима, до укрштених понављања која увек остављају врло повољан утисак. (2) Релатив и корелатив, који у нашим разматрањима нису истакнути, такође се склапају у паронимске парове, али учинак ових склопова је ништаван јер је реч о принудној еуфонији ('колико – толико').

3. ЗАКЉУЧАК

1. Поредбене пословичке форме, својом једноставном конструктивном схемом и типизираним начинима попуне те схеме разноврсним лексичким материјалом, врло лако испуњавају импровизацијске захтеве. Њима се најлакше достиже симетрична описна конструкција, и у њима је комбинована снажна семантичка узајамност делова. У томе је и разлог зашто се пословичке форме јављају тако често и тако истрајно управо у облику поредбених конструкција.

2. Но грађа пословичких конструкција са прилогом 'колико' и заменицом 'колик(и)' не даје повода да говоримо о успелој паремизацијској и стилизацијској структури у народном стваралаштву које се тиче пословица. Врло су скромни стилски и песнички квалитети примера из Вукове збирке које смо у раду навели.

ИЗВОРИ

Вук 1965: Вук Ст. Карацић, *Српске народне њословице*, Сабрана дела IX, Београд: Просвета.

ЛИТЕРАТУРА

Виноградов 1971: В. В. Виноградов, *Стилистика, теорија њоејске речи, њоејсика*, Сарајево: Свјетлост.

Вук 1965: Вук Ст. Карацић, *Српске народне њословице*, Сабрана дела IX, Београд: Просвета.

Јолес 1978: А. Јолес, *Једноставни облици*, Загреб: Глобус.

Потебња 1894: А. А. Потебња, *Из лекциј њо теорији лијературе. Басња, њословица, њојоворка*, Харбковъ 1894. – Цит. по: Виноградов 1971.

РКТ 1985: *Речник књижевних термина*, Институт за теорију књижевности, Београд: Нолит.

РМС 1967-1976: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I-VI, Нови Сад: Матица српска (– Матица хрватска: Загреб).

Сикимић 1996: Б. Сикимић, *Етимологија и мале фолклорне форме*, Београд: САНУ.

Jelena Jovanovic

PROVERBIAL STRUCTURES WITH THE ADVERB 'HOW MUCH/HOW MANY' AND THE PRONOUN 'WHAT'

SUMMARY

The paper studies comparative proverbial forms with the adverb 'how much' and the pronoun 'what' and it is determined that they easily meet all improvisational requirements because of their simple structure models and typical ways of using various lexical material.